

Lydia Vakimon haastattelu 1918 tapahtumista Arrajoella

10. 2. 2008, verkkojulkaisu 20.7. 2010.

Matti Oijala
Niementie 45
15560 Nastola

ISBN 978-952-92-7699-8

Lydia Vakimon haastattelu 1918 tapahtumista Arrajoella

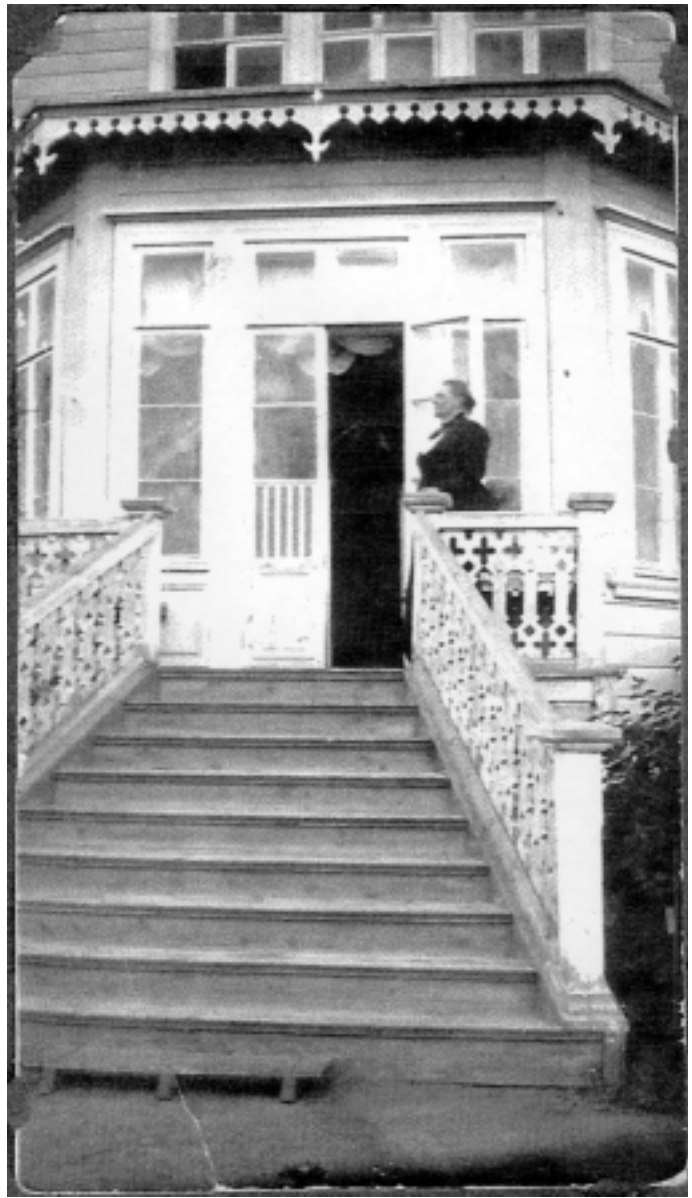
Kirjoitus on tehty 1970-luvun alussa nauhoitetun Lydia Vakimo o.s. Koskinen haastattelun pohjalta. Aikoinaan lähes itsestään selvyiksiä, mutta nykyajan unohtamia taustatietoja on lisätty sisennettyihin kappaleisiin. Haastattelijana on Lydian tytär ja taustalla kuullaan muutaman keran Oskarin, Lydian puolison, karhea ääni. Nauhan koko pituus on yli 80 minuuttia ja siitä noin 36 minuuttia käsittelee 1918 – tapahtumia.

”Olis kyllä parempi, ettette olis tullu,...”

Lahtelainen Lydia Koskinen oli Arrajoen kartanossa sisäkkönä 1914-1920. Tätä ennen hän oli pestuumarkkinoilta hankkiutunut lahtelaiseen ravintolaan, mutta tarjoilijan työ oli nuorukaiselle liian rankkaa ja lääkäri kehotti häntä siirtymään töihin maalle. Määräystä ihmeteltyään Lydia keksi hakea sisäkkön paikkaa. Sen hän sai mm, koska oli tarjoilijana oppinut ruotsin kieltä auttavasti. Kun hän ensimmäistä kertaa tuli työ- ja asuinpaikkaansa hevoskyydillä Uudenkylän asemalta Arrajoelle, sanoi kuski: ”Olis kyllä parempi, ettette olis tullu, ei siellä kukaan kauan pysy...!” Millaiseen kartanoon lahtelainen 15 – vuotias nuorukainen sitten joutui?

Vielä 1915 Arrajoen eli Jokelan kartano oli suurtila käsittäen Arrajoen ja Säyhteen kokonaan yhteensä 4246 hehtaaria. Tila kostui pääkartanon lisäksi kahdesta sivukartanosta, Oulajasta ja Kananojasta, Säyhteen suuresta lampuoti- ja torpparikylästä sekä neljästä Nastolan puolella olleesta torpasta ja Aakalan lampuodista. Lisäksi oli mäkitupa-asutusta lähinnä Immilän Myllymäellä ja työväen asumuksia. Immilässä kartanolla oli myös oma vesimylly, raamisaha ja sähkölaitos.

Kartanon omisti Helsingissä asuva paroni Carl Ernst Wrede, mutta tilaa hallinnoi hänen veljensä leski Eugenie Wrede o.s. Hisinger (1845-1931), rautaruukin omistajan tytär. Lydian käsityksen vastaisesti hän oli aatelissukua. Eugenie asutti palvelustyttöineen koko suuren 19-huoneisen päärakennuksen ja tähän joukkoon myös Lydia liittyi. Vuonna 1916 Eugenie luopui maatilan johtamisesta, jolloin tehtävä siirtyi Ernst Wredelle. Hän olisi halunnut muuttaa Arrajoelle, muttei lesken takia päässyt asumaan päärakennukseen. Tilan hoitaminen tapahtui pehtorin ja palvelusväen avustuksella. Ernst ja Eugenie Wreden välillä oli kitkaa ja nauhan mukaan he väittelivät esimerkiksi päärakennuksen kuistin mallista. Eugenie piti

Kuva 1. Eugenie Wrede Arrajoen kartanon itäpuoleisella kivistillä 1919. Portaat johtavat alas jyrkkää rinnettä kartanolta hyötypuutarhaan.

kiinni vanhasta, mutta Ernst olisi halunnut uudistaa sen. Friarinna eli heistä pidempään ja kuisti parvekkeineen muutettiin uuteen jyrkävään usklassisistiseen asuunsa vasta 1930-luvulla Ernst Wreden lapsien toimesta.

Vuonna 1917 Ernst Wrede myi vapaaehtoisella kaupalla Iitin kunnalle Säyhteen kylän lukuun ottamatta Mankalankoskia ja Oulajan sivukartanon tiluksia, joihin kuuluivat maatilan lisäksi Arrajärven saaret sekä metsästysmaja järven itärannalla. Vähän tämän jälkeen hän myi erikseen Mankalankosket.

Arrajoen torpat olivat asutushistorialtaan epäyhtenäisiä. Säyhteen kylä sekä Aakala olivat kartanon vanhoja augmenttitiloja, jotka se 1760 oli ostanut talonpoikien vastustuksesta huolimatta itselleen. Sitten Arrajoella sekä Säyhteen takamailla oli uudisraivaustorppia, joista parhaat viljelykset kuten Oulaja ja Kananoja oli yhdistetty ulkokartanoiksi.

Torpparikysymys oli osin ratkaistu Nastolassa jo ennen 1918-tapahtumia. Torppia pidettiin vanhanaikaisina ja niiden maita oli otettu kartanoiden suoraan viljelyyn. Torpparit oli joko hädetty tai heille oli saattanut jäädä vuokralle vain alle hehtaarin kokoinen asuintontti, joka nyt esiintyi torppana. Vaihtoehtona oli ollut muodostaa sivukartanoita (Arrajoki ja Koiskala), jotka kooltaan päihittivät selvästi alueen perinteiset maalaistalot. Kartanoiden palkollisten määrä oli täällä huomattavan suuri.

Kuva 2. Arrajoen puutarhaa kartanon päärakennuksen länsipuolelta 1919. Taustalla on Sylvöjärvi.

Suurta päärakennusta asutti siis 1918 tapahtumien aikana friarinna Eugenie Wrede. Hän sai muonan kartanosta ja palvelusväkenä oli kaksi sisäkköä, seuraneiti, taloudenhoitaja (rouva Salo), keittäjä ja kanatyttö. Seuraneidin tehtäviin kuului mm. lukea Hufvudstadsbladet sanasta sanaan friarinnalle. Eläkeläisleski vietti vaatimatonta elämää, eikä suuria juhlia oltu järjestetty sitten vuonna 1903 kuolleen paroni Rabbe V. Wreden 50-vuotis syntymäpäivien. Friarinna oli tarkka ja esimerkiksi pöytähopeat piti laskea joka ilta.

Aseitten etsintä kartanossa kapinan alussa

Lydia ei muistele 1918-tapahtumien alkuvaiheita, mutta tilanne kiristyi vähitellen ja tunnelma oli pelottava. Punaiset saapuivat ensin hakemaan aseita. Kartano oli kuulu hyvistä metsästysaseistaan, joista yksi oli kirjailtu jalokiviupotuksin. Mutta osa aseista oli kaivettu maahan ja huonoimmat upotettu Sylvöön, eikä mitään siis löytynyt. Tämän tarkastuksen yhteydessä palvelusväki kielsi nähneensä kartanossa mitään aseita. He myös ihmettelivät, kuinka sotilaat tulevat vanhan ihmisen luo aseet kädessä. Sotilaat jättivätkin aseensa keittiöön, ensimmäiseen kerrokseen ja tapasivat emännän förmaakissa, toisessa kerroksessa.

Sitten punaiset kysyivät rahaa. ”Vad är det för rahaa?” ihmetteli friarinna. Yksi punainen löysi jostain 5-pennisen ja näytti sitä friarinnalle, jolloin emäntä nappasi kolikon sotilalta ja sanoi; ”Det är mitt!” Paikat tutkittiin eikä mitään löytynyt. Tavan mukaan rouva Salo kävi nostamassa palkkarahat pankista kerran kuussa Lahdesta, joten rahaa kartanossa ei ilmeisesti ollutkaan.

Ase-etsintä noudattaa kylän muuta historiaa punaisen hallinnon alussa. Aseita käytiin etsimässä taloissa. Tämän jälkeen alkoi elintarvikkeiden takavarikointi. Nastolasta käsin muonitettiin Heinolan ja Mäntyharjun rintamaa.

Valkoiset tulivat ratsain Vierunkankaalta

Seuraavaksi kartanoon tuli ratsain valkoisia Vierunkankaalta. He eivät tulleet sisälle, vaan tarkastivat alueen etsien punaisia ja jatkoivat sitten kohti Uuttakylää, jonne saksalaiset tulivat 13.4 etelästä. Saksalaiset tulivat heti perään kartanolle. He kävivät Immilässäkin, josta lainasivat myllärin viulun ja näpistivät hänen taskukellonsa. Friarina ruokki saksalaisia ja illalla kartanon tuvassa soitettiin viulua ja tanssittiin. Tähän osallistui palvelustyöt innolla ja Lydiakin oli valmis kuin ”Melperi sotaan.”

Kartanolla syttyi sota

Samana iltana koettiin tulitaistelua. Saksalaissyntyinen Joonas Zimmermann oli lähtenyt (14.4.) kuljettamaan viittä venäläistä Kumialta kohti punaisten puolta ja Venäjää. He eivät tienneet, että saksalaiset olivat tulleet päivällä Arrajoelle ja katkaisseet reitin Säyhteen kautta itään. Kahakan aikana kartanon väki pyrki pommisuojaan maakellariin, mutta sen ovi oli lukossa. Lydia joutui hakemaan avaimen päärakennuksesta luotien vinkuessa. Kun hän pääsi takaisin kellarille, niin sota jo loppui. Zimmermann ja kaksi venäläistä kuoli, kolme heistä pakeni.

Tapaus on säilynyt muistitietona meidän aikaan. Arrajoen kartanolle sijoitettu konekivääri pystyi varmasti hyvin hallitsemaan ympäröiviä peltoaukeita. Kerrotaan, että venäläiset osasivat heittäytyä maahan, mutta Zimmermann jäi pystyyn ja ammuttiin. Saksalaisille oli järkytys, kun olivat tappaneet maamiehensä, viattoman sivullisen. Uhrin riisuttiin heti vaatteista ja saappaista, mikä paljastaa, että saksalaisten varushuolto tuskin oli kovin vahvalla pohjalla.

Myös punaiset halusivat tanssia

Seuraavana aamuna saksalaiset olivat menneet ja Uudessakylässä taisteltiin ankarasti. Punaisten valloittivat Uudenkylän takaisin. Taisteluissa kaatuneet saksalaiset on haudattu aseman lähelle ja heille pystytettiin muistomerkki 1920 (19 kaatui, 140 haavoittui). Punaisten olivat kuulleet saksalaisten tansseista kartanossa ja tulivat sanomaan, että mekin haluamme tanssia salissa! Ja niin sitä taas tanssittiin, mutta tuvassa kuten saksalaisetkin. Palvelusväki oikaisi huhun tansseista yläkerran suuressa salissa! Paikalla oli paljon lahtelaisia, Lydian tuttuja, sekä tyttöjä että poikia. Molemmat Lindevallin pojat olivat ja kyläläisiäkin tuli paikalle tanssimaan, kun sana levisi. Lydia mainitsee myllärin tyttären, Oskarin sisaren. Tämä kertomuksen osa heijastelee aikaa, jolloin saksalaiset olivat valtaamassa Lahtea. Punakaartia oli ympäröivällä maaseudulla ja osallistui edelleen kapinaan. Lydia kuvasi punaisten rivimiesten käytöstä kartanossa; ”Sellaista nuorten miesten kapinaa...”

Lahden valtauksen (19.4) jälkeen nastolalaiset joutuivat sodan keskelle. Taloista otettiin karjaa ja elintarvikkeita. Punakaartilaiset uhkasivat niitä ketkä eivät liittyneet heihin ja monet isännät pakenivat metsiin. Arrajoen tilanhoitaja, nauhalla ”valtteri”, Uuno J. Johansson ja metsänvartija Kaarle F. Blomqvist yrittivät piiloutua, mutta heidät pidätettiin ja tapettiin (18.4.) Hautaanmäkeen. Myös saksalaissyntyinen puutarhuri Hellin oli aikeissa lähteä heidän mukaansa, mutta pysyi työssään ja henki säilyi. Lydia kertoo heidän varoitelleen Helliniä; ”Jos lähdet, se on henki pois” ja koska puutarhuri oli kaikkien kanssa hyvissä väleissä, niin uskalsi jäädä työhönsä. Jako punaisiin ja valkoisiin Immilässä oli selvä; Isännät olivat valkoisten puolella ja työväki torppareita myöten punaisten kannalla.

Tilanhoitaja Johanssonia ja metsänvartija Blomqvistia syytettiin vehkeilystä saksalaisten kanssa. He asuivat Tiisalassa, Arrajoen ilmeisesti vanhimman torpan paikalla, vajaa kilometri kartanosta Uuteenkylään päin. Nauhalla oleva vale-friarinnan vierailu tehtiin juuri heille. Kerrotaan, että kartanon tallirenkki Werner Söder huomasi Johanssonin hevosen olevan aamulla hiessä ja tieto kulkeutui punakaartilaisille. Metsänvartijan talon naapuriksi rakennettiin myöhemmin kaksikerroksinen tiilitalo Ernst F. Wredelle kuten nauhallakin mainitaan. Lydia kertoo kahteen otteeseen Uudenkylän eli Toivonojan kartanosta tarkoittaen jälkimmäistä, jonka isännöitsijän ja karjanhoitajan punakaarti tappoi.

Punaiset majoittuivat kartanoon, mutta friarinna sai pitää omat huoneensa. He tyhjensivät mm. viinikellarin ja sotkivat päärakennuksen sellaiseen kuntoon, että palvelusväki kieltäytyi siivouksesta. Emäntä hankkikin apuvoimia siivoustalkoisiin. Punaiset tahtoivat näpistelä tavaroita ja myös saksalaiset olisivat vieneet keittiöstä kuparit, mutta palvelusväki väitti niitä omiksi palkkasaatavikseen ja kuparipannut jäivät paikoilleen.

Ernst F. Wreden 1929 julkaistun kirjoituksen mukaan kartanon omaisuus kansallistettiin ja tänne asettui paikalliskomissio noin kahden kuukauden ajaksi. Arrajoella asui 200 miehen sotajoukko. Kartano menetti viljavarastonsa, suuren osan karjaansa, huonekaluja, pöytähopeat ja paljon irtaimistoa. Nykyisen tiedon perusteella aika tuskin oli kahta viikko pidempi, enintään 15 - 28.4. Lydia ei kerro maatilan menetyksistä, mutta päärakennus koluttiin tarkkaan, irtaimistoa vietiin ja sotkettiin. Vetäytyessään punaiset ryöstelivät laajalti Uuttakylää.

Nyt kartanossa pelättiin, että punaiset ja valkoiset sattuisivat paikalle yhtä aikaa ja syntyisi kahakka. Friarinna nukkui öisin vaatteet päällä valmiina lähtöön. Sen yön, kun punaiset jättivät kartanon, Lydia vietti ulkona peläten, että kartano lopuksi poltetaan. Hän kertoo istuneensa kaivon kannelta eikä muista nukkuiko ollenkaan. Pelko oli suuri. Lähtiessään punaiset rikkoivat Halinin sillan (Arrajoen ylittävä silta kartanon kohdalla, 27 tai 28.4) ja veivät heinähäkissä vuodevaatteita ym. mukanaan.

Omistajan poika, Kalle-paroni (Carl Henrik, kuvanveistäjä) käy kartanossa

Kalle-paroni tuli yöllä, eikä palvelusväki ensin tuntenut häntä. Lopulta he pääsivät hänet tovereineen sisään – Kallen mukana saapui poliisi Lindström Helsingistä, kartanon tuleva pehtori. Heidät ruokittiin tuvassa, pimeässä, eikä valoja saanut syyttää. Retken tarkoituksena oli käydä kyselemässä tietoja paikkakunnalta ja välittää ne isännälle Helsinkiin.

Carl Ernst Wrede oli 1918-tapahtumien aikana Helsingissä, jossa hän valkoisen sotahistorian mukaan poikineen osallistui vapaussotaan. Todellisuudessa he lienevät olleen piilossa ullakoilla. Pojan, Carl Henrikin, eli Kalle-paronin öinen vierailu tapahtui ilmeisesti punaisten jo lähdettyä Arrajoelta, mutta taistelujen vielä jatkuessa Kouvolan – Kotkan suunnalla. Arrajoella oli sähkövalo jo vuodesta 1904 omasta sähkölaitoksesta. Puhelinlinja oli ainakin kartanon ja Tiisalan välillä valemfriarinnan vierailun aikoihin ennen 1918-tapahtumia.

Sodan jälkeen alkoi järjestelmällinen teurastus

Punaiset vangit oli koottuna Felmannin pellolle ja Hennalaan, Lahteen. Lydian isä oli hautoja kaivamassa Metelinmäessä, jonne vankeja talutettiin nelirivissä ammuttavaksi. Isältä loppui tässä voimat ja pyysi jotakuta toista jatkamaan. Suuri osa Lydian luokkatovereita kuoli leireillä. Lydian mukaan kapina oli ollut nuorten riehumista, jonka monet saivat maksaa hengellään.

Friarinna palkitsee tyttänsä

Sodan päätyttyä friarinna kehui sukulaisilleen tyttäjänsä: ”Tuskin olisin elossa ilman heitä”. Eugenie Wrede oli 1918- tapahtumien aikana yli 70-vuotias eläkeläinen, joka ei enää kyennyt osallistumaan yhteiskunnallisiin tapahtumiin. Palvelusväki osasi käyttää emännän korkeaa ikää ja avuttomuutta kartanon suojeluun.

Eräänä päivänä friarinna kutsui kaksi sisäkköänsä, keittäjän, rouva Salon ja puutarhurin luokseen. Seura-neiti oli lähtenyt kartanosta 1918 tapahtumien aikana. Friarinna piti kauniin puheen ja antoi jokaiselle 200mk, kaikille yhtä paljon. Näillä rahoilla Lydia korjautti hampaansa.

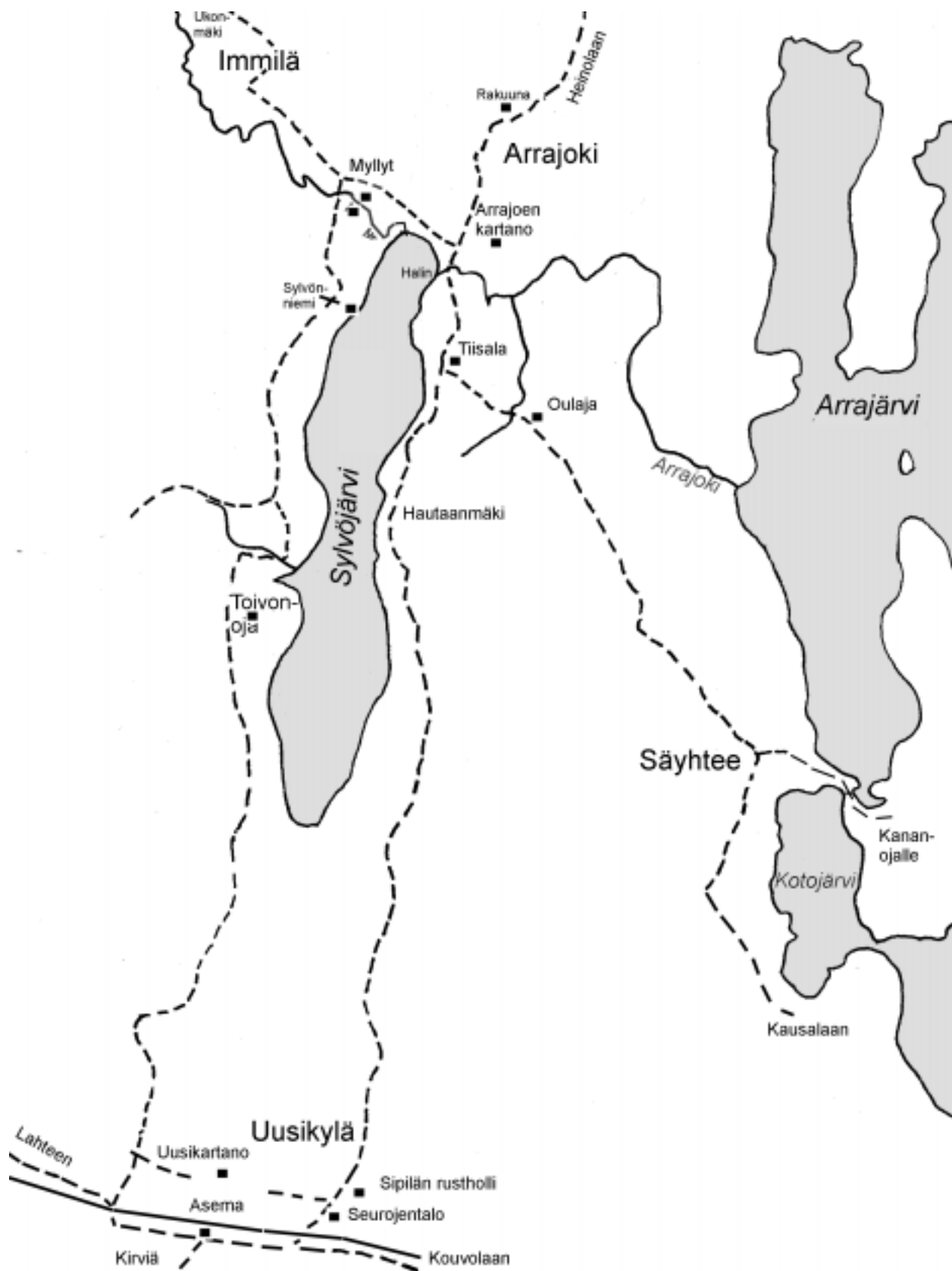
Koska Ernst Wrede piti mm. Sähteen luovutuksen takia itseään hyväntekijänä, oli hänen vaikea ymmärtää kartanon 1918-tapahtumissa kokemiaan menetyksiä. Äkkipikaisena miehenä paroni suuttui ja muutti Ahvenanmaalle, Maarianhaminan eteläpuolelle. Täältä hän palasi 1924 Arrajoelle ja rakennutti vanhasta siipirakennuksesta vapaaherra arkkitehti Marius af Schultenin piirustusten mukaan 14-huoneisen asuintalon perheelleen. Hän kuoli 1927, eikä koskaan päässyt asumaan tavoittelemaansa päärakennukseen. Arrajoen pinta-ala oli 1928 vielä 1019 hehtaaria.

Lydia avioitui Arrajoen myllärinpojan Oskar Vilanderin kanssa (nauhalla Oskari). He muuttivat Lahteen 1920 ja suomensivat 1930-luvulla sukunimensä Vakimoksi. Häntä seurasi sisäkkönä mm. Anni Kallioinen ja metsänvartija Blomqvistin tytär Mary (Meeri) myöh. Kettula. Kertomuksessa mainittu saksalaissyntyinen puutarhuri Hellin kuoli espanjantautiin. Arrajoen suuri 1859 valmistunut lääninarkkitehti C. A. Edelfeltin suunnittelema päärakennus paloi 1948. Kun kartano jaettiin tämän jälkeen 1949-1950, siitä erotettiin lisäksi suuri joukko rakennuspaikkoja silloiselle ja entiselle palvelusväelle. Tällöin Vakimot hankkivat kesäpaikakseen Sylvönniemen järven länsirannalta, missä tehtiin tämän kirjoituksen pohjana oleva nauhoitus.

Emme tiedä, keitä olivat Arrajoella Zimmermannin mukana ammutut venäläiset, emmekä kuinka kävi heidän kolmelle paenneelle toverilleen. Uudessakylässä kaatuneiden saksalaisien nimet ovat muistomerkissä, mutta sotasurmatilastosta ne kaikki puuttuvat Nastolan kohdalla kuten kaikki venäläisetkin. Suomen sotasurmat 1914-1922 tilaston mukaan 16 nastolalaista kuoli ennen 13.4. Heistä seitsemän kaatui Heinolassa. Taisteluissa 14. - 21. 4. kaatui seitsemän lisää ja 1.5 jälkeen kuoli 43 nastolalaista, pääosa vankileirillä. Yhteensä 1918-tapahtumissa kuoli 83 nastolalaista, vähemmän kuin naapurikunnissa (Lahti 166, Hollola 275, Iitti 235, Orimattila 168, Heinola maalaiskuntineen 203). Toisaalta ei tiedetä, paljonko punaisia kaatui Uudenkylän taisteluissa. Sotasurmatilasto on Nastolan kohdalta puutteellinen.

Lähteet:

- Lydia Vakimon haastattelu, nauhan omistaa Virpi Battersby.
- kuvat 1-2, Lydia Vakimon kokoelma, Virpi Battersby.
- päivämäärät sulkeissa ”Kaikki isänmaan puolesta Nastolassa”, Marja Huovila 2007.
- Ernst F. Wrede, Arrajoki, 1929, Finlands Herrgårdar III, Gabriel Nikander etc.
- Immilän Myllymäki, Immilän ja Arrajoen asutushistoriaa, Matti Oijala 1999.
- Suomen sotasurmat 1914-1922 (www-sivut).

Kuva 3. Nauhalla mainittuja paikkoja. Tilanhoitaja, Johansson, asui Tiisalassa. Immilän piirileikit leikittiin Ukonmäellä, kansakoulun lähellä. Nurkkatansseja pidettiin luultavasti Rakuunan torpassa. Vierunkangas tarkoittaa harjua Vierumäen ja Vuolenkosken välillä. Arrajoen kartanolta on noin kahdeksan kilometriä Uudenkylän asemalle.